

“АДАБИЁТНИ ЯХЛИТЛИКДА ТАСАВВУР ҚИЛАМАН”

(Академик Наим Каримов билан суҳбат)
Ш.Дониёрова ф.ф.д,проф.ЖДПИ

Адабиёт ҳамиша янгиланиб, шаклланиб боргани каби анъанавий жиҳатларини сақлаб қолмоғи шарт. Ана шу жараёнга муносабат маъносида, яъни кечаги ва бугунги кун адабиётининг қиёфаси ва ўзаро таъсири тўғрисида адабиётшунос олим филология фанлари доктори, профессор Наим Каримов билан суҳбатда бўлдик.

- Сиз икки давр адабиётини кузатган мутахассиссиз. Шу боис суҳбатимизни кечаги, бугунги ҳамда эртанги адабиёт ҳақида, уларнинг фарқли ва ўхшаш жиҳатлари юзасидан бошласак.

-Мустақиллик даври адабиётини олдинги даврга солиштирадиган бўлсак, унинг мафкурадан четда эканлигини эътироф этиш зарур. Мен шўро даври адабиётини эса офтобга қараб қийшайиб ўсган дарахтга ўхшатаман. Шу нуқтаи назардан қарайдиган бўлсак, ўша давр ижодкорларининг асарлари коммунистик мофкурага хизмат қилган, бироқ бунга бир ёқлама қарамаслигимиз керак. Менинг авлодим олдида туран вазифа XX аср адабиётида қанақа янгиланишлар бўлгани, ўзбек адабиёти тарихида қандай ўзгаришлар рўй бергани, бадий маҳорат ва жанрлар масаласи, шу билан бирга янги натижалар ва йўқотишлар нимадан иборат эканлигини маълум даражада хулосалаб бериш керак.

30-йиллардан кейин адабиёт майдонида ялт этиб кўринган авлод, биламизки, қисман жадидларнинг таъсирида шаклланди. Хусусан, Ойбек Шайхоноҳурда туғилган, Абдурашид Мунавварқорининг “Намуна” мактабида таҳсил олган. У “Улуғ йўл” романида Мунавварқори ҳақида ёзишни истаган эди, аммо баъзи сабабларга кўра Мунавварқори образини Анвар қори деб олиб киради. Ойбек ижодда бу типдаги образларнинг инсон сифатида жонлантирилишида жадид адабиётининг таъсири жуда катта. Бундан ташқари, адабиётнинг шундай нуқталари бўладики, буни мен кичкина заррада кўраман. Битта вергул, битта кичик лирик кечинма орқали, битта кичик нуқтани ёритиш орқали адабиётимизнинг тарихига ва ижодкорнинг тақдирига кириб бориш мумкин.

XX аср адабиётини яна сочиб юборилган олтинларга ўхшатиш мумкин. Уларнинг ҳар бир донасини битталаб йиғилса, бугунги кун адабиётининг улкан хазинаси тикланади.

Энди адабиётда шўролар даврида йўл қўйилган камчиликларга назар ташлаш, ўз хатоларимизни яна бир тафтишдан ўтказиш имкони вужудга келди. Бизга маълумки, адабиёт шеърятдан бошланади. Мустақиллик даври шеъряти ҳам бошқа жанрларга қараганда анча бўш шеърларни юзага келтирди. Ўзбекистон ҳақида, Ватан ҳақида Эркин Воҳидовнинг ғазали, Абдулла Ориповнинг достони даражасида, гарчи бугунги кунда имкониятлар кенг бўлса-да, шеър яратилмаяпти. Вахоланки, бу давр мустақиллик ва

эркинликдан илҳомланиш натижасида биз кутган шеърят ўрнига эгизак, бир-бирини такрорлайдиган шеърлар дунёга келаяпти.

Бугунги кун насри ҳақида гапирадиган бўлсам, насрда ҳам тарихий шахслар, миллий туйғулар ҳақида асар битиш имконияти катта. Бироқ тарихий асарлар ҳам анъанавий шаклланган мактаб услубида яратилиш ўрнига ноанъанавий, модернистик услубда яратилмоқда. Бундай асарларнинг умри узун бўлмайди. Бу асар Қодирий, Ойбек, А.Қаҳҳор асарларидек адабиётда қоладими, йўқми, ҳали буни вақт кўрсатади. Шукур Холмирзаев ўзининг асарларини жуда севарди, шу сабаб уларни танқидий фикрлардан ҳам ҳимоя қиларди. Эълон қилишга эса шошимасди. У ўзининг “Динозавр” асарини қайта-қайта ишлаб, тугатолмади. Чунки бунга, аввало, ўзининг кўнгли тўлмаётгани сабаб бўлганди. Илгари Шукур “Пайғамбар ороли” деган роман ёзмоқчи эди. Мен шу роман унинг энг зўр асари бўлади, деб ўйлар эдим. Бугунги хулосамга кўра унинг энг зўр асари “Динозавр”. Нима бўлганда ҳам, бугунги давр адабиётида бугунги кун кишисининг дунёси, бугунги кун қаҳрамонининг ҳаёти яратилиши лозим.

- Бугунги кунда одат тусига кириб бораётган Ғарб адабиёти таъсирида ижод қилиш анъанаси ҳақида баҳс-мунозаралар бўлмоқда. Шу Шарқу Ғарб адабиётига ҳам бир тўхталсангиз.

- Менимча, ёш авлод совет даври адабиётини рад этиш мақсадида янги бир ижодий изланишлар устида. Бу-яхши. Лекин ўзоқ вақт синалган ижодий тажрибалардан ҳам воз кечмаслик керак. Ўзбек адабиёти улкан Шарқ адабиётининг бир қисми. Бир вақтлар Гёте, Толстой сингари даҳолар Шарқ адабиётига мурожаат этишган. Шарқ адабиётини ўрганиб Гёте “Шарқу Ғарб девони”ни яратган. Толстой эса ислом динига ихлос қилиб, “Шарқ адабиётидан баҳраманд бўлиб, Европа адабиётини кўтарса, яхши самара беради”, деган хулосага келган.

Шу кунларда дунёнинг сиёсий – жўғрофий харитасига назар ташлайдиган бўлсак, масалан, Испания, Лотин Америкаси каби бир қанча мамлакатлар ҳам араб цивилизацияси таъсирида ўзларининг миллий адабиётини барпо этишган. Маълум даражада ҳозир ҳам уларда Шарқ адабиётининг таъсири бор. Масалан, Португалия адабиётида шарқ фалсафаси хикматлари таъсири сезилиб туради. Европа адабиёти маълум даражада боши берк кўчага бориб қолди, таназзулни бошидан кечиряпти. Ана шу таназзулдан чиқиш учун нималар қилмаяпти?!

Агар биз бир вақтлар дунё адабиётидан, Европа адабиётидан бадий – услубий шакллари олган бўлсак, ҳозир улар яна Шарққа қайтпти. Ўйлайманки, ўзбек адабиёти ҳам ўзининг азалий манбаларига, бой классикасига, мумтоз адабиётига қайтади.

- Адабиётшунос кўпинча ёзувчи яратган асарнинг бадийлигига кўпроқ тўхталади. Адашмасам, сизнинг адабиётга бўлган муносабатингиз бошқачароқ. Чунки сиз мақолаларингизда бадий асарнинг яратилиши тарихи ва унинг муаллифи тўғрисида кенгроқ тўхталасиз.

Модомики, гап адабий асар таҳлили ҳақида борар экан, адабиётдан ташқари ўша адабиётни яратган ёзувчи шахсини ҳам эътибордан соқит

қилмаслик керак. Фитрат, Қодирий, Чўлпон дегенда туйғуларимиз жунбушга келиб кетади. Чунки улар асарлари билангина эмас, шахс ва чин инсон сифатида ҳам ўрناق бўлишга арзийди. Масалан, мен Ойбек, Миртемир, Шайхзодани яхши биламан. Улар ёзувчи сифатида буюк одамлар бўлишган. Энди уларга тенг келадиган одамни яқин ўртада дунёга келади ёки биз билан замондош бўлиб яшайпти, деб ҳеч ким айтолмайди.

Ойбек Москвага борганида, Одил Раҳимий деган жуда кўп романларни таржима қилган киши: “Ойбек ака, келганимга уч –тўрт кун бўлди, пулим тугаб қолган эди”, дебди. Шунда Ойбек ака “Менда пул йўқ эди, Зарифадан сўраб кўрайлик”, дебди. Зарифа опа “Қайтиб берсангиз, бериб тураман”, деб бир оз пул берибди. У кетгандан сўнг эса Ойбек хохлаб кулибди. “Нега куласиз?” деса, “У қайтиб бермайди” дебди. “Қайтиб бермаса, ўзимиз қийналамиз. Нега буни аввалроқ айтмадингиз?” деса, Ойбек кулиб: “У мени кўп алдаган эди, сени алдаганини ҳам бир кўрай дедим”, дебди. Булар мана шунақа беғубор одамлар бўлишган. Бағрикенглик уларнинг фарзандларига ҳам кўчганлигига гувоҳман. Ойбекнинг Омон деган Бек деган ўғилларини биламан. Улар ҳам самимий, покиза инсонлар, бу дунёда одам одамни алдаб кетади деб тасаввур қилолмайди. Мунофиқлик ҳақида ўйлаб ҳам кўришмайди. Ўша авлод вақллари –Ойбек, Миртемир, Шайхзода мана шунақа одамлар бўлишган. Бугунги ижодкорлар бироз ўзига бино қўйган, ички “мен”и ўта юқори, улар даврасида ўтиранг, ўзининг тенгдош, замондоши ҳақидаги фикрлари одамнинг дилига оғир ботади. Ёзувчи кристалл одам бўлиши керак. Бошқаларга у ёзувчи сифатидагина эмас, балки шахс сифатида ҳам ўрناق бўлиши лозим. Биз кўп ҳолларда ёзувчининг ижодини шахсидан айро ҳолда кўрамиз. Ўйлаб кўринг, ижодкор кўнглида, тасаввурида кечганини ёзади. Ёмон одам қандай қилиб яхши асар яратиши мумкин? Бу ҳолга баъзан “Бозор иқтисодиёти” деймиз. Ўзбек халқи ўтмишини унитамиз. Уриш йиллари, урушдан кейинги тикланиш, қурғоқчилик, зилзила йилларини унитамиз. Бугун биз халқнинг қонидаги ўша тоза туйғуларни тиклашимиз керак. Шу маънода асар қахрамонларининг қиёфасини таҳлил қилиш билан бирга ёзувчиларнинг маънавий қиёфасини ҳам ўрганишимиз лозимдир. Чунки маънавий пок инсон асарида ўз дунёсини акс эттиради.

-Домла, биламан, ўзингиз ҳақингизда гапиришни хуш кўрмайсиз. Бироқ бугун ёшлик йилларингизни бир эслаб, ҳаёт йўлингиздаги биз шоғирдларга намуна бўладиган ҳодисалар ҳақида ҳам суҳбатлашсак.

-Ёшлигимда мен шеърлар ёзганман. Ҳатто қўлёзмаларимни китобчалар шаклига солиб расмлар чизиб безаб юрардим. Ҳозир ҳам анча дафтарларим бор, уларда шеърлар, ҳазил сўзлар, хотиралар, ўзим чизган расмлар бор. Шунданми, шоир бўлсам керак деб ўйлардим. Амакиваччам Мухмудали Юнусовниқига илмий раҳбари Абдураҳмон Саъдий, Солиҳ Қосимов, Ҳамидулла Убайдуллаев тез-тез йиғилишиб, бир-бирларининг мақолаларини таҳлил қилишарди. Қизғин бахс-мунозаралар бўларди, мана шу бахсларни кўриб, кузатиб, адабиётшуносликка қизиқиш пайдо бўлди.

Шуни айтишим керакки, мен адабиётни санъатдан ажратиб, алоҳида тасаввур қилолмайман. Адабиёт санъат бўлганлиги сабабли санъатнинг барча

турларига қизиққанман. Кичик пайтимда пионерлар саройидаги мусиқа тўғарагига ҳам қатнашардим. Унда ҳозирда машҳур бастакор Сайфи Жалилов ҳам бор эди. Кейинчалик хор тўғарагига ҳам қатнашганман. Ўша вақтлар Янги йил байрами карнаваллар, маскарадлар билан ўтар эди. Дадам ҳам Маориф вазирлигида ишлагани учун теартга тез-тез билет беришар эди. Шунинг таъсиридами, яқин ўртоғим Боҳодир Йўлдошев режиссорлик қилган кўп пьесаларини таржима қилиб берганман. Кино олишда режиссорлар билан биргаликда қатор асарлар устида ишлаганман. Ҳозиргача бир қанча шоирларнинг шеърларига мусиқа ёзганман. Шу сабаб бир вақтда мусиқа, киносценарий, театр, рассамлик ва адабиётшунослик билан шуғулланиб, шеърлар (ўзим учун) ёзиб тураман. Адабиётни санъатнинг мана шу турлари билан биргаликда, яхлитликда тасаввур қиламан.